

University of Groningen

Schleiermacher's anthropologie

Jonges, Pieter

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1942

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Jonges, P. (1942). *Schleiermacher's anthropologie*. Koninklijke Van Gorcum.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

INLEIDING.

Het zou van naïviteit getuigen een studie over Schleiermacher te schrijven zonder zich rekenschap te geven van de huidige theologische situatie. Schleiermacher is vanaf het oogenblik, dat hij in de openbaarheid is getreden, een veelomstreden figuur geweest. De strijd om Schleiermacher is de laatste twintig jaar opnieuw opge-laaid en in een nieuw en heftiger stadium getreden, hij houdt verband met de crisis, waarin de theologie en in het bijzonder de wijsbegeerte van de Godsdienst gekomen is door het optreden der z.g. dialectische theologie.

Deze strijd heeft een toespitsing gevonden in het boek van Brunner, „Die Mystik und das Wort”, waarin een zeer felle aanval op Schleiermacher wordt gedaan. Volgens Brunner zou er nu van geen strijd meer sprake kunnen zijn, omdat Schleiermacher geheel verslagen is, er een algeheele afrekening heeft plaats gevonden. In de taal van een andere woordvoerder der dialectische theologie: „noch heute gelangt kein deutscher Theologe zur inneren Freiheit, wenn er nicht zuvor mit Schleiermachers Ideen abgerechnet hat” (Treitschke).

Tegen deze afrekening rijzen echter ernstige bedenkingen. „Schleiermacher ist wahrhaftig zu gross und steht in viel zu reichen, viel zu verwickelten Zusammenhängen als dass ein kühner Husarenritt auf einem einzigen Pfade zu einem richtigen Verständnis seiner Theologie führen könnte” ¹⁾. Brunner misbruikt Schleiermacher om een antithese te scheppen tegenover zijn eigen positie. Dit zou niet ernstig zijn, zoo het tot enig resultaat voerde. Deze dialectiek houdt echter bij het stellen van de these en antithese halt. De problemen, waarmede Schleiermacher heeft geworsteld, worden door deze tegenstelling niet opgelost, maar ze worden tot schijnproblemen verklaard en daarna als dwaalwegen terzijde gesteld.

Brunner richt zich zelfs niet direct tot Schleiermacher. „Wir haben es nur indirekt mit ihm zu tun, nur mit dem Schleiermacher

¹⁾ Horst Stephan, Der neue Kampf um Schleiermacher, Z. Th. u. K. 1925, blz. 183.

nämlich, der ein Gegenwärtiger ist", „Unter Theologen bedarf die Behauptung Schleiermacher sei ein Gegenwärtiger keiner Rechtfertigung" ¹⁾). Brunner geeft een systematische behandeling van deze z.g. tegenwoordige Schleiermacher aan de hand van citaten van de oude Schleiermacher. Dit is een systematiek van eigenaardige soort. Brunner bekommert zich daarbij niet om de bedoelingen, die Schleiermacher gehad heeft, maar ordent uitspraken uit verschillende werken en poneert deze als de theologie van die Schleiermacher, die „ein Gegenwärtiger" is. Bij een dergelijke handelwijze begint de dappere huzarenrit, waarmede Horst Stephan het boek van Brunner vergelijkt, wel iets te gelijken op de rit van Don Quichotte. Brunner strijdt tegen een fictieve Schleiermacher, wanneer hij met beslistheid afwijst zich rekenschap te geven van de bedoelingen, die Schleiermacher gehad heeft. Brunner zegt van zichzelf, dat hij te werk gaat als een „um die Reinheit der Lehre allein bekümmerter Systematiker" ²⁾). „Lehre", zegt Brunner, „gerade wie Verkündigung, ist eine Macht für sich, auch ohne die dahinter stehende Person. Ist sie einmal ausgesprochen, so ist sie juris publici und als solche, abgesehen von der ursprünglich hinter ihr stehenden Absicht, zu beurteilen."

Dit standpunt zou gerechtvaardigd zijn, als de formuleeringen van Schleiermacher, waarop Brunner steunt, als zoodanig pasmund zouden zijn geworden. De stelling van Brunner: „wirksam waren in der Theologie des letzten Jahrhunderts nicht „die letzten Absichten" Schleiermachers, sondern seine „bestimmten Lehren und Gedanken" " ³⁾), is nimmer houdbaar. Uitspraken functioneeren nooit qua talis, maar zijn steeds met een duiding verbonden. Hier liggen voor de Schleiermacherstudie de grootste moeilijkheden.

Schleiermacher's werken vertoonen een denkwijze van een eigen, zeer gecompliceerde structuur. Deze denkwijze hangt samen met in zijn tijd gangbare denkbeelden en de toenmalige stand van verschillende takken van wetenschap. De biologie, de natuurwetenschappen en de filosofie hebben ieder op hun eigen wijze bijgedragen om de structuur van dit denken te bepalen. Schleiermacher valt niet uit deze factoren te verklaren. Hij is geen eclecticus, die de verschillende ideeën gebundeld heeft en uit de analyse van deze

¹⁾ Brunner, *Die Mystik und das Wort*: 2e Aufl. blz. 7.

²⁾ *Geschichte oder Offenbarung*, Z. Th. u. K, '25, blz. 266.

³⁾ idem, blz. 267.

bundeling begrepen zou kunnen worden. Schleiermacher is een persoonlijkheid geweest, die zijn ideeën heeft trachten uit te werken met de denkmogelijkheden van zijn tijd. Het streven zelf, en de wijze waarop dit streven vorm en gestalte heeft gekregen, mogen niet uit elkaar worden los gemaakt, maar zullen steeds in verband met elkander moeten worden gezien. „Auf dem Gebiet der Religion (im weitesten Sinne des Wortes), hängt ja zuletzt alles am Zeugnis der Ergriffenen, der Träger des Geistes. Form und Inhalt sind nur in der Abstraktion, nur in der Lehre vom Geistesleben, aber niemals im wirklichen Geistesleben von einander zu trennen. Im Zeugnis wirkt der Inhalt, der es hervorruft" ¹⁾.

Wanneer wij Schleiermacher recht willen doen, mogen wij de symbolen en de voorstellingen die daarmede geduid worden, niet van elkander scheiden. Historische verdieping in de persoon van Schleiermacher en in zijn tijd is daarom een onontkoombare voorwaarde, zooals Dilthey schrijft: „Schleiermachers Bedeutung, seine Weltansicht, und seine Werke, bedürfen zu ihrem gründlichen Verständnis biografischer Darstellung" ²⁾. Wij mogen ons dus niet laten leiden door de vraag: wat staat er geschreven, maar wij zullen ons ook moeten afvragen: welke bedoelingen heeft Schleiermacher gehad? Deze laatste vraag is geen eenvoudige. Er is slechts weinig verdieping in de werken van Schleiermacher voor noodig om te constateeren, dat zijn geestelijke nalatenschap geen gesloten systeem vormt en dat de bedoelingen niet altijd doorzichtig zijn. Er ligt waarheid in de uitspraak van Horst Stephan, dat juist deze gebrekkigheid ons helpt om de bedoelingen te verstaan. „Bei wahrhaft grossen Denkern reden die Nähte, in denen verschiedenartige Gedankenmassen künstlich und mühsam miteinander verbunden sind, am deutlichsten von dem Werk, das es zu leisten galt, und von dem Sinn des gesamten Versuchs" ³⁾. Schleiermacher meende echter zelf, dat hij er in geslaagd was een gesloten systeem te bouwen.

Systematisch vormen Schleiermacher's werken allerminst een gesloten beeld. Gingen wij volgens een citeerende methode te werk, dan zouden verschillende beelden van Schleiermacher geteekend kunnen worden. Hoewel het de schijn heeft, dat deze citeerende

¹⁾ H. Stephan, Der Neue Kampf um Schleiermacher, Z. Th. u. K. '25, blz. 185.

²⁾ Dilthey, Leben Schleiermachers, blz. XV, uitg. Mulert.

³⁾ H. Stephan, Der Neue Kampf um Schleiermacher, Z. Th. u. K., blz. 182.

methode de meest objectieve is, kan deze willekeuriger zijn dan die welke tracht de bedoelingen te verstaan. Een subjectieve factor is bij deze laatste methode onvermijdelijk, daar het ook een waardeerende methode is. Deze methode vindt haar begrenzing in de mogelijkheden van degene, die haar hanteert.

Daar wij moeten rekenen met naden en spanningen, is het noodzakelijk de vraag te stellen, hoe de werken uit de verschillende perioden van Schleiermacher's leven ten opzichte van elkander gewaardeerd moeten worden. Hoe moeten wij deze werken zien? Is er een voortschrijdende ontplooiing en verrijking te constateeren, of is dat niet het geval? Wehrung stelt na een diepgaand vergelijkend onderzoek naar de verschillende lezingen der dialectiek de vraag: „ist es denn erlaubt, dass das Vorurtheil vom geradlinigen Werdegang Schleiermachers immer weiter geschleppt wird?“ ¹⁾). Het antwoord op deze vraag ligt in de vraagstelling besloten. Er is zelfs geen sprake van een belangrijke ontwikkeling. Schleiermacher zegt in zijn Reden van zichzelf nadrukkelijk, dat hij zichzelf gebleven is, trouw is gebleven aan zijn oude inzichten. Dit zelfgetuigenis is echter maar betrekkelijk waar. Waar is, dat Schleiermacher gepoogd heeft trouw te blijven.

De werken moeten m.i. zoo gezien worden, dat na de eerste baanbrekende werken, de Reden en de Monologen, de verdere arbeid een poging is om het daar gestelde doel systematisch uit te werken. Deze pogingen kunnen niet in alle opzichten geslaagd heeten. Schleiermacher schreef zijn Reden in een terminologie, die wel alreeds gangbaar was in een bepaalde kring, maar die nog geen geslagen munt was geworden. Schleiermacher werkt in de Reden meer met duidingen dan met klare begrippen. Hij gebruikt termen, die nog niet begripmatig zijn bepaald; „Universum“, „die Welt“, „das Eine und Ganze“, „der hohe Weltgeist“, „der Geist des Universums“, „die Gottheit“, „Gott“ worden door elkander gebruikt. „Anschauung“ en „Gefühl“, „Gemüth“, „innere Natur“ worden gehanteerd zonder dat er rekenschap van wordt afgelegd welke inhouden of welke voorstellingen daarmede correspondeeren. Het zijn duidingen van weinig concrete grootheden. „Der Verfasser dieser Schriften besass seine im wesentlichen einfache Welt- und Lebensansicht noch nicht in einem Zusammenhang metaphysischer Begriffe, sondern in der anschaulichen Form in welcher er sie

¹⁾ G. Wehrung, Die Dialektik Schleiermachers, blz. 262.

ausspricht", „Die Reden beschreiben von einem weder psychologisch noch metaphysisch erörterten Grundfänomen aus den Umkreis religiöser Anschauungen und Gefühle" ¹⁾).

In de latere werken, de Ethik, de Dialektik en de Psychologie tracht Schleiermacher tot een gesloten voorstellingswereld te komen. Hij poogt daar het gevoel, het zelfbewustzijn enz. concrete inhouden te geven. Maar ieder streven om concreet te maken wat in de Reden en de Monologen nog vloeiend en diffuus is, brengt vervorming en verstarring mede en groote spanning wanneer dit samengevat wordt tot een gesloten beeld. De latere werken zijn daarom geen verrijking te noemen. Uit latere werken begrijpen wij, hoe zeer Schleiermacher geworsteld heeft om tot klaarheid te komen. Toch kunnen wij niet, zooals Horst Stephan de opgave stelt, de naden opsporen, vandaar de taak opnieuw opvatten en trachten de naden te dichten door op de oude vooronderstellingen voort te werken. Deze opgave kunnen wij niet aanvaarden, omdat Schleiermacher's uitgangspunten door ons niet aanvaard kunnen worden.

De taak, welke ik mij in deze studie gesteld heb, is te onderzoeken, welke structuur de anthropologie in Schleiermacher's werken vertoont; welke strevingen daarin tot uiting komen en hoe wij die moeten waardeeren. Het is niet mogelijk deze anthropologie te teekenen in een enkelvoudig beeld, doordat de werken van Schleiermacher geen gesloten systeem vormen.

Er vallen bij Schleiermacher duidelijk drie perioden te onderscheiden: de vroegste periode, de romantische periode, en de latere periode; het is niet mogelijk scherpe scheidingen tusschen deze perioden aan te brengen, de overgangen zijn vloeiend. De invloed van de romantiek op de religieuze beschouwingen is van veel grooter invloed en reikt veel verder dan in de ethische beschouwingen.

Schleiermacher's anthropologie wordt door het vloeiende en bewegelijke karakter het best gevat onder aspecten. Er vallen daarbij duidelijk twee aspecten te onderscheiden: een ethisch en een religieus aspect. De kennende functie van de mensch vormt geen eigen aspect in de anthropologie, maar wordt nagenoeg geheel onder het ethische gevat.

Zoowel het ethische als het religieuze aspect wisselt in de verschillende perioden nog sterk. De aspecten zullen dus geteekend moeten worden in hun proces. Ieder werk van Schleiermacher

¹⁾ Dilthey, *Leben Schleiermachers*, blz. 338.

vormt bovendien een op zich zelf staand, afgerond geheel, het is een zelfstandige schepping. In dit opzicht is Schleiermacher romanticus geweest en gebleven.

De begrippen functioneeren daardoor steeds in een bepaald verband. Het anthropologisch aspect is zeer sterk aan de verschillende werken gebonden. In de systematische behandeling zullen daarom de verschillende werken in historische orde gevolgd moeten worden.